

УДК 377.134:004

Валентина Анатоліївна Гончарук,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української літератури, українознавства

та методик їх навчання,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Валентина Анатольевна Гончарук,

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры украинской литературы, украиноведения

и методик их обучения,

Уманский государственный педагогический университет

имени Павла Тычины

Valentyna Honcharuk,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature,

Ukrainian Studies and Methods of their Learning,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Анотація. У наш час надзвичайно актуально постає питання збереження кожним представником української нації своєї етнокультурної ідентичності та усвідомлення більшої значущості власних етнонаціональних цінностей серед світових. У культурологічній компетентності вчителя-філолога ми виокремлюємо таку складову, як етнокультурна компетентність, що буде вказувати на його здатність усвідомлювати себе як носія певної етнокультури. Етнокультура концентрує різноманітний спектр прояву етнічних ознак, інтегрує, зберігає, відтворює і, певним чином, трансформує набутки різних сфер діяльності конкретного народу. Процес формування етнокультурної компетентності не завершується із закінченням школи, а відбувається упродовж усього життя людини. Заклад вищої освіти має

спрямовувати свою навчально-виховну роботу на формування такої компетентності майбутнього вчителя-філолога, від якого буде залежати рівень сформованості її в учнів, а від них – і наступних поколінь українців.

Анотація. В наше время очень актуально стоит вопрос сохранения каждым представителем украинской нации своей этнокультурной идентичности и осознание большей значимости собственных этнонациональных ценностей среди мировых. В культурологической компетентности учителя-филолога мы выделяем такую составляющую, как этнокультурная компетентность, что будет указывать на его способность осознавать себя как носителя определенной этнокультуры. Этнокультура концентрирует широкий спектр проявления этнических признаков, интегрирует, сохраняет, воспроизводит и определенным образом трансформирует достижения различных сфер деятельности конкретного народа. Процесс формирования этнокультурной компетентности не заканчивается с окончанием школы, а происходит на протяжении всей жизни человека. Учреждение высшего образования должно направлять свою учебно-воспитательную работу на формирование такой компетентности будущего учителя-филолога, от которого будет зависеть уровень сформированности ее в учащихся, а от них – и последующих поколений украинцев.

Abstract. Currently, the issue of the ethno-cultural identity preservation and awareness of the greater significance of his own ethno-national values among the world ones is extremely important for every Ukrainian. In the above-mentioned cultural competence of a teacher-philologist, we also single out such component such the ethnocultural competence, which will indicate its ability to perceive itself as a carrier of a particular ethnoculture. Ethnoculture concentrates a diverse spectrum of ethnic attributes manifestation, integrates, preserves, reproduces and, in a certain way, transforms the gains of various spheres of activity of particular nation. The process of ethnocultural competence formation does not end with the school graduation, but happens throughout the life of a person. Higher education institution should direct its educational work on the formation of the ethnocultural competence

of the future teacher-philologist, which will depend on the level of formation of such competence of the students, and later of the next generations of Ukrainians. This work provides for the future philologists obtaining the objective knowledge of Ukrainian ethnic culture, spiritual and moral values and mental features of the Ukrainian nation.

Ключові слова: *культурологічна компетентність, загальнокультурна компетентність, етнокультурна компетентність, етнокультура, процес формування етнокультурної компетентності, майбутні вчителі-філологи.*

Ключевые слова: *культурологическая компетентность, общекультурная компетентность, этнокультурная компетентность, этнокультура, процесс формирования этнокультурной компетентности, будущие учителя-филологи.*

Key words: *cultural competence, general cultural competence, ethnocultural competence, ethnoculture, process of ethnocultural competence formation, future teachers-philologists.*

**ГЕНЕЗИС ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ
ГЕНЕЗИС ИДЕИ ФОРМИРОВАНИЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ
GENESIS IDEA FOR THE FORMATION OF ETHNOCULTURAL
COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHERS-PHILOLOGISTS**

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси в освіті посилюють проблему етноідентичності окремої особистості, цілої нації та її культурних традицій. Тому надзвичайно актуальним завданням освіти нашого часу постає збереження кожним представником нації своєї етнокультурної ідентичності та усвідомлення більшої значущості власних етнонаціональних цінностей серед світових і можливостей їхнього впливу на останні. Йдеться про оволодіння молодого людиною здатністю аналізувати й оцінювати досягнення національної

культури, орієнтуватися в етнокультурному просторі нації, усвідомлювати національні духовно-моральні основи людського життя. Таке молоде покоління українців зможе підготувати вчитель-філолог, у якого будуть сформовані необхідні для цього професійні компетентності, і, в першу чергу, етнокультурна компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування національної ідентичності, самосвідомості досліджували Р. Абдираїмова, С. Борисова, Р. Береза, О. Гевко, О. Красовська, Л. Куненко, Н. Мещерякова, В. Ніколаєв, Р. Осипець, Л. Паламарчук, Ю. Руденко, Л. Северинова та ін. Культурологічна підготовка майбутніх педагогів була предметом досліджень З. Донець, Н. Ємельянової, Л. Кондрацької, С. Крамської, Л. Настенко, Н. Сивачук та ін.; етнокультурна освіта й етнокультурна компетентність – Т. Носаченко і О. Цюняк; врахування регіональних особливостей етнокультури у виховному просторі досліджували В. Косиченко, Н. Кузан, Ю. Ледняк, В. Лисак та ін.

Мета статті – розкрити генезис ідеї формування етнокультурної компетентності вчителя-філолога.

Основні результати дослідження. Відповідно до нових документів у галузі вищої освіти до ключових компетентностей учителя-філолога належить культурологічна компетентність, необхідність формування якої зумовлена тим, що вчитель є постійно активним учасником процесу спілкування, носієм і репрезентантом власної культури, вираженої, насамперед, у мові. Ця компетентність передбачає знання вчителем лексики з національно-культурним компонентом, найменування предметів і явищ традиційного українського побуту, обрядів, народної творчості тощо.

Культурологічну компетентність майбутнього вчителя-філолога вважаємо підґрунтям для здійснення його якісної професійної діяльності. Компонентом професійної підготовки вчителя повинен стати українознавчий культурологічний напрям, який, на думку В. Зарицької, дає можливість «через етнокультуру, етнопедagogіку, етнопсихологію, етнолінгвопедagogіку,

етнолінгводидактику відтворювати світогляд українського народу, особливості його історії, культури, характеру, мовної картини світу, глибше усвідомити україномовну картину світу в зіставленні з національно-мовною картиною світу інших народів» [2, с. 92]. О. Семенов у монографії «Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури» актуалізує увагу на культурознавчій компетенції вчителя-філолога, що реалізується у знаннях матеріальної і духовної культури, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу, вміннях використовувати культурознавчі знання у професійній діяльності [2, с. 34].

Проаналізувавши зазначені вище характеристики професійних компетентностей, стає зрозуміло, що в культурологічній компетентності вчителя-філолога потрібно виокремити етнокультурну, що буде вказувати на його здатність усвідомлювати себе як носія певної етнокультури. Етнокультура концентрує різноманітний спектр прояву етнічних ознак, інтегрує, зберігає, відтворює і, певним чином, трансформує набутки різних сфер діяльності (духовної, господарської тощо) конкретного народу, які накопичуються упродовж історичного часу певною спільнотою. В. Лісовий так тлумачить це поняття: «У найширшому значенні Е. – це «життєвий світ», який обіймає все, що дана спільнота колективно створює (на додаток до природного оточення): спосіб поведінки, суспільні установи, спосіб виробництва, мову, етносимволіку, міфи, ритуали, художню творчість тощо» [3].

Вдаємося до аналогічних міркувань і під час аналізу ключових освітніх компетентностей випускника загальноосвітньої школи. З-поміж них виділимо загальнокультурну компетентність, важливим складником якої є етнокультурна. Загальнокультурна компетентність – це знання особливостей національної та загальнолюдської культури, духовно-моральних основ життя людини й людства, окремих народів, культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, ролі науки та релігії в житті людини, їх впливу на світ.

Компетентність етнокультурна, за М. Шульгою, – це особистісна якість, що формується в результаті цілеспрямованого і спонтанного, організованого і

стихійного засвоєння людиною (у процесі соціалізації) культури свого народу в усіх її виявах: традиційно-побутових, фольклорних, професійних, в наукових і емпіричних знаннях, на емоційному і раціональному рівнях. Етнокультурна компетентність особи охоплює передусім знання величезного прошарку елементів етнічної культури, починаючи з елементарних невербальних комунікацій (жести, ритми, пози, міміка, вираз очей) до узагальнюючих моральних і правових норм, звичаїв, що організують життя колективів і спільність в цілому. Етнічні знання складаються із прямої інформації про людей, природу, суспільство та їхні відносини, а також із уявлень про смисли і значення, що закодовані у «шифрах», знаках, символах, точках соціального простору. Етнокультурно компетентною є особа, яка вільно орієнтується у світі значень культури певного народу, яка вільно розуміє мову цієї культури і вільно творить цією мовою [...]. Чим компетентніша особа, тим більш об'ємним постає цей простір, тим більший «прошарок» часу (сучасного та минулого) актуалізований у ньому [6].

Етнокультурна компетентність особистості має складну й розгорнуту структуру, тому процес її формування є поетапним і довготривалим. Він не завершується із закінченням школи, а відбувається упродовж усього життя людини. Та зрозуміло, що певний ступінь сформованості етнокультурної компетентності у шкільні роки стане визначальним на шляху становлення особистості, визначення нею пріоритетів у наступні етапи життя. Досягти цього можна за умови впровадження у закладах вищої освіти теоретично обґрунтованої і практично перевіреної структурно-функціональної моделі формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Учитель-філолог у наш час має бути не просто ретранслятором знань із навчальних предметів, а повинен сприяти творчій самореалізації кожного учня. Процес формування етнокультурної компетентності передбачає отримання майбутніми вчителями-філологами об'єктивних знань про українську етнічну культуру, історію рідного краю, духовно-моральні цінності й ментальні особливості української нації. Високий рівень сформованості етнокультурної

компетентності майбутніх учителів-філологів засвідчить їхню готовність до навчання і виховання учнів на основі національної толерантності, із обов'язковим збереженням етнічних цінностей.

Етнокультурна компетентність особи дозволяє їй вільно орієнтуватися у суспільстві, свідомо будувати поведінку всередині відповідної культури і одночасно відчувати її межі, край, закінчення і початок світу іншої культури (Етнічний довідник). До етнокультурної компетентності, на думку О. Березюк, входять такі складові, які інтегруються між собою: перша група чинників утворює матеріальну сферу культури (народна архітектура, вбрання, види творчої діяльності); друга група чинників пов'язана зі сферою духовної діяльності народу (мова, усна народна творчість, народне мистецтво, тощо); третя група чинників пов'язана з феноменом найскладнішим і остаточно невизначеним (менталітет народу або етнопсихологічні риси етносу) [1, с. 14].

Про сформованість у представників певного етносу етнокультурної компетентності може свідчити оволодіння етнокультурою, що постає у вигляді успадкованого від попередніх поколінь синтезу традицій соціального життя і способів спілкування, особливостей ведення господарства й облаштування побуту, специфіки світоглядних уявлень і вірувань, матеріальних і духовних цінностей, обрядів і звичаїв. За Б. Савчуком, вище окреслений синтез визначає стиль життя етносу, виконуючи такі важливі функції: ідентифікаційну, комунікативно-інтегруючу (передача етнокультурної інформації в діахронній (між поколіннями) та синхронній площинах, що сприяє консолідації спільності та збереженню її самобутності); репродуктивну (кількісне та якісне – матеріальне і духовне – відтворення етноспільноти); нормативну; пізнавально-інструментальну (зміна та вдосконалення етнічної картини світу через її створення та розуміння) [4, с. 236].

Висновки та пропозиції. Отже, нами встановлено, що етнокультурна компетентність вчителя-філолога – це інтегративна якість, яку визначають: володіння національно-культурними знаннями (про традиції, реалії, звичаї, духовні цінності свого народу); усвідомлення себе справжнім носієм

української етнокультури; знання мови своєї нації, володіння багатством її виражальних засобів; навички не тільки самому ними оперувати, а й передавати їх учням; здатність до продукування мовлення у різних життєвих ситуаціях; усвідомлення феномену України та її культури у світі; вміння знаходити зафіксовані у мові, етнотекстах і текстах світової літератури компоненти духовної та матеріальної культури українців; вміння виховувати учнів на основі етнокультурних цінностей. Учитель-філолог вирізняється з-поміж інших учителів інтелігентністю, вмінням розуміти істинну сутність слова, знає тонкощі його вживання; він шанує, любить рідну мову і культуру, розшифровує їхні національні «коди»; дбає про їх збереження, пропаганду і розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О. С. Методичні засади формування етнокультурної компетентності особистості. Освітологічний дискурс. 2015. № 3 (11). С. 13–21.
2. Зарицька В. Мовно-культурологічний аспект формування професійної культури сучасного педагога. Українська мова в культурному просторі Східної України: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. Донецьк: Український культурологічний центр, 2010. С. 90–99.
3. Лісовий В. Етнокультура // Філософський енциклопедичний словник. URL: https://filos_uk.academic.ru/ (дата звернення: 09.07.2018).
4. Савчук Б. Українська етнологія: навч. посібник. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. 559 с.
5. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.
6. Шульга М. Компетентність етнокультурна // Етнічний довідник: поняття та терміни. URL: <http://ethnography.national.org.ua/glossary/k.html> (дата звернення: 09.07.2018).